

Yayın Hürriyeti ve Basın Polisi

Yazan : Prof. Süheyy Derbil.

Söz her çağda ve her yerde düşüncelerimizi yaymak işinde önemli bir yer tutmuştur. Tarih yazı ile başlar. Yazının bulunması, insanlığa büyük bir ilerleme hızı vermiştir. Belleğimiz (hafızamız) çok cılızdır. Dün yaptığımızı bugün unuturuz veya - daha kötüsü - yanlış hatırlarız. Yazı, insanlığın hiç şaşmaz ve yıpranmaz belleği olmuştur. Yazı sayesinde insanlar öğrendiklerini, unutmamak, buna yeni görgü ve bilgilerini katarak kıyaslamalar yapmak, belgelenmek ve bilgin olmak yolunu tutabilmişlerdir.

Ağızdan kulağa yapılan sözlü yayımın, sözlü gazeteciliğin yanında yazılı yayımın nasıl ve ne vakit başladığını pek bilemiyoruz. Yalnız İngiltere'de yanlış haberler yayarak propaganda yapmayı yasak eden 1275 ve 1318 tarihli fermanlar (1) orta çağda yazılı gazeteciliğin önem kazanmış olduğunu göstermektedir.

Yapılmakta olan savaşlar hakkında bilgi vermek, kralları, ileri gelenleri övmek, el yazısı gazetecilerini geçindiriyor, hattâ zengin ediyordu. Barbaros Hayrettin Paşa ile de tanışan ve mektuptaşan Arétin adındaki bir gazeteciyi, Charles - Quint ile birinci François paylaşamıyorlardı. (2).

Yazı nasıl resimden çıkmış ise basımcılığı da resim basımcılığı doğurmuş olsa gerektir. (3) İlk basımcılar, basılı gazeteciliğin kurucuları olmuşlardır. Eski basınevlerinde kitaplar güç diziliyor, geç basılıyor, yavaş yavaş cildlenebiliyor, ağır ağır satılıyor, basımcılar için üzüntü ve sıkıntı konusu oluyordu. Aydınlara hitap ettiği için pekaz satılan kitaplarla geçimlerini sağlamıyan eski basımcılar, kolay basılan, herkese hitabettiği için çok satılan taze haberler verdiği için çabuk satılan gazetele- rin birer kazanç kaynağı olduğunu anlamakta güçlük çekmemişlerdir.

Günlük yaşamın durgunluğu ve değişmezliği karşısında halk, olağanüstü haberlere düşkünlük gösteriyordu. Sel basması, yanar dağ püskürmesi, deprem, kuyruklu yıldızlar, savaşlar, esrarlı katil vakaları gibi olaylar en eski basılı gazetelerin belli başlı konularını teşkil ediyordu. Hele Türklerin on beşinci ve on altıncı yüz yıllarda Avrupa'nın gübeğine doğru hızla ilerlemeğe başlamaları gazetecilik için zengin bir konu olmuştur. Türklerle yakın olduğu, Türkler hakkında en çok ve en çabuk bilgi edinilebildiği için Viyana, Türklerle sıkı ticari münasebetlerde bulunduğu için Venedik, gazeteciliğin en önemli iki merkezi olmuştur. Zaten «gazete» kelimesi Venediklidir. Venedik dilinde (gazeta) ufak para manasına gelir ki ufaklık ile satın alındığından zamanla bizzat gazeteye âlem olmuştur (4).

(1) Georges Weill, Le Journal, s. 7.

(2) Georges Weill, Sözü geçen eser, s. 11.

(3) Paul Lacombe, De l'histoire considérée comme science, s. 202.

(4) Albert Dauzat, Dictionnaire étymologique de la langue française s. 357.

On beşinci yüz yıldan kalma gazeteler pek nadirdir. 1470 tarihini taşıyan İtalyanca bir gazete hemen hemen yalnız Türk savaşlarından dem vurmaktadır. 1475 tarihli olduğu sanılan başka bir İtalyanca gazete ise, Kırimda Ceneviz sömürgesi olan Caffa'nın Osmanlılar tarafından nasıl alındığını anlatmaktadır (5).

Türklerin 1526 Mubaç zaferi ve 1529 da Viyanayı kuşatmaları Viyana gazetelerinin önemini artırıyor, her tarafta aranmasını sağlıyordu. Venedik gazetecilikte Viyanadan geri kalmak istemiyordu. 1531 de Venedikte basılmış bir gazete, İstanbuldan on iki günde gelen tüccarların doğru söyleyeceklerine yemin ederek anlattıklarını yazıyordu.

İlk gazeteler mevkut (devrel) değildi. Gelişi güzel zamanlarda çıkarılıyor, her nüshada başlık değiştiriliyor, çok kere numaraları bile teselsül etmiyordu.

1597 de İmparator ikinci Rodolph ilk olarak aylık gazete çıkartmağa kalkıştı ise de bu başarılı bir iş olmadı. Buna mukabil haftalık gazeteler tutundu. Büyük şehirlerde postalar haftada bir geliyorlardı. Basımcılar postacıardan aldıkları haberlerle haftalık gazetelerini çıkarıyorlardı. Opel adında bir Alman bilgini Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesinde Johann Carolus adındaki Strasbourglu bir basımcı tarafından çıkarılmış haftalık gazetenin 1609 yılına ait 52 numaradan ibaret tam koleksiyonunu 1876 da keşfetti (6). Gazete uzun bir başlık taşımakta ve 17 muhtelif şehirden gelen haberleri toplamaktadır. Dış politikaya ve savaşlara ait olan haberler uca eklenmiş, düzensiz ve düşüncesizdir. İç politikadan hiç söz açılmamaktadır.

Günlük gazetelerin çıkması için on sekizinci yüz yılı, 1702 tarihini beklemek lâzım gelmiştir. Yirminci yüz yılda ise sözlü, yazılı ve basılı gazetelerin yanında sine-ma, radyo ve gramofon gittikçe önem kazanan birer yayım yolu olmağa başlamıştır. Artık radyo gazeteleri ve sinema gazeteleri basılı gazeteler yanında yer almış bulunmaktadır. Hele radyo gazeteleri, en yeni haberlerle halkı aydınlatmak bakımından basılı gazetelerden çok üstün faydalar sağlıyorlar.

*
**

Yayım hürriyetini belirtmek ve basın polisini inceleyebilmek için hürriyet konusu üzerinde nekadur duraklasak yeridir.

Gerekliler, (déterministes), kaderciler (fatalistes), hatta kamutanrıcular (panthéistes) hürriyetle pek bağdaşamazlar. Çünkü, bunlara göre, hürriyeti kabul etmek, «devlet içinde Devlet gibi» tabiat içinde insanın anarşik suerette yer aldığı (7), insanın tabiat kanunlarına veya tanrısal iradeye bağlı bulunmadığını ileri sürmek demek olur.

Pratikde böyle düşüncelerin yeri ve değeri yoktur. Hürriyet olmayınca sorum (mesuliyet) olmaz. Eğer katil veya hırsızlık, deprem veya yıldırım gibi tabiat kanunları veya tanrısal iradeler gereğince baş gösteren birer olaysa katili veya hırsız sorumlu tutmak, depremi veya yıldırımı sorumlu tutmak kadar saçma olmasa bile ta-

(5) Georges Weill. Sözü geçen eser, s. 16.

(6) Georges Weill, Sözü geçen eser, s. 21.

(7) Prof. Dr. Lacombe, La Liberté. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 5, s. 28.

mamiyle yersiz ve haksız olur. Belirli bir zamanda, belirli bir yerde yıldırımın düşmemezlik edemeyeceğine, böyle olayların - bildiğimiz veya henüz bulup meydana çıkaramadığımız - bir takım tabiat kanunlarına bağlı olduğuna inanıyoruz. Fakat belirli bir zamanda, belirli bir yerde adam öldüren veya hırsızlık eden bir kimsenin öldürmemezlik veya çalmamazlık edebileceğine, insanların bir takım hareketlerinde hür olduklarına inandığımız içindir ki kaatilleri ve hırsızları sorumlu tutuyoruz ve cezalandırıyoruz.

Hürriyet olmasa yalnız sorum değil, ne edep törenleri, ne ahlâk, ne de hukuk olur. Eski, yeni, ileri, geri bütün insan topluluklarında daima ahlâk ve hukuk kuralları hüküm sürmüş ve sürmekte olduğuna göre hürriyetin de varlığını insanlığın yaygın bir inancı olarak ele almak gerektir. Başka bir deyimle ahlâk ve hukuk hürriyete dayanır. Hürriyetin inkârı ahlâkın ve hukukun inkârına varır.

O halde, hürriyet nedir? Nerelerde gelişir? gibi sorular üzerinde duraklıyarak tarih boyunca uzun uzadıya toplumsal incelemeler yapmağa konumuzun çerçevesi elverişli olmadığından bunlara kuş bakışı bir göz gezdirmekle yetineceğiz. (8)

Ana yasamız hürriyeti şöyle belirtiyor: «Hürriyet, başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırını başkalarının hürriyeti sınırdır. Bu sınırı ancak kanun çizer.» Fransızların 1789 demecinden kabulendığımız bu tanımlamayı (tarifi) Profesör Joseph - Barthélemy yetersiz buluyor ve beğenmiyor. Çünkü - ona göre - «zarar vermemek» ve «başkası» deyimlerinin ne demek oldukları anlatılmamıştır. «Başkası» kim? Yalnız yurtdaşlar mı? yoksa Devlet ve topluluk da mı? diyor ve «Hürriyet yurtdaşların serbest nefes almalarıdır.» (9) diye büsbütün belirsiz bir tanımlamaya saplanıyor.

Profesör Lâski hürriyeti «ferdin âhenkli gelişmesini sağlamak için gerekli inancağın kısılmış olmaması» ile tanımlıyor (10).

Profesör Laun hürriyetin «insanların, mümkün olduğu kadar hukuki ödevlerden ve başkalarına itaat zorundan kurtarılması ile» sağlanacağını bildiriyor (11).

Yellinek'e göre yurtdaşların bir etkin (aktif) statüsü, bir olumlu (positif) statüsü ve bir de olumsuz (negatif) statüsü vardır. Etkin statü, Devletin yardım, iş ve öğretim gibi hizmetlerinden yurtdaşların faydalanmak haklarını gösterir. Olumlu statü, yurtdaşların doğrudan doğruya veya geçim yoluyla kamu işlerinin çevrilmesine karışmak haklarını ilgilendirir. Olumsuz statü, bireysel (ferdî) hürriyetlerdir ki yurtdaşlara Devletin müdahalelerine karşı koymak haklarını sağlar. (12)

Bütün bu düşünceleri, bir birini tamamlayan, bir birini aydınlatan birer açıklama olarak ele almak uygun olur.

(8) Etraflı bilgi için: Esmein, Droit constitutionnel'den başka Rodolphe Laun, La Démocratie, Paris 1933 s. 149-154; Francesco Nitti, La Démocratie, Paris 1933, cilt 2, s. 9-97; Joseph - Barthélemy, La Valeur de la Liberté, Paris 1935, s. 10-21; 77-90, Harold Laski, La Liberté, Paris 1938, s. 7-57; Richard Coudenhove - Kalergi, İnsan ve totaliter devlet, İstanbul, Hendrik Willem Van Loon, İnsanlığın Kurtuluşu, İstanbul 1945.

(9) Joseph - Barthélemy, sözü geçen eseri, s. 11-12.

(10) Laski, s. g. e., s. 7.

(11) Laun, s. g. e., s. 149.

(12) Joseph - Barthélemy, s. g. e., s. 14.

Ana yasamızın 70 inci maddesinde hemen bütün çeşitleri sayılan hürriyetleri özdeksel (maddî), ve tinsel (manevî) olmak üzere iki kategoriye ayırarak kişi ve konut dokunmazlıklarını, yolculuk, bağış, çalışma, mülkedine, malını ve hakkını kullanma, ortaklık kurma hak ve hürriyetlerini birinci kategori içinde; vicdan, düşünce, söz, yayım, toplama ve dernek kurma gibi hürriyetleri de ikinci kategoride ele almak mümkündür.

Joseph - Barthélemy hürriyet konusunda biricilik (monisme) taraflıdır. Bu bilginin göre çeşitli hürriyetler tek bir hürriyet kavramının bir birine bağlı görünüşleridir. Siyasi hürriyet olmadıkça öteki hürriyetler gecicidir. «Bundan başka, siyasi hürriyet ancak öteki hürriyetlerle var olabilir. Seçim için, basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, ilân (affichage) hürriyeti ve ilâh . . . gereklidir.» (12)

Olavlar hürriyetin birliği düşüncesini gerçekleştirmemektedir. Siyasi hürriyetten yüz yıllarca önce din hürriyeti için uzun ve kanlı savaşlar olmuştur. Voltaire ile Rousseau, Luther ile Galilé'den çok sonra gelmişlerdir. Bundan başka, bir takım memleketlerde din hürriyeti çok geniş olduğu hâlde siyasi hürriyetin çok dar olduğu veya siyasi hürriyetin genişliğine karşılık din hürriyetinin daraltılmış bulunduğu görülmektedir. En geniş siyasi hürriyetlerden faydalanan İsviçre'nin bir takım kantonlarında katolik kiliselerine katolikliğe mahsus dini kavram günlerinde can çalmak yasak edilmiş olduğu gibi Pazar günleri dans etmek vasağı da konulmuştur. Hatta Fransız devriminde siyasi hürriyetler alabildiğine gelişirken dini hürriyet, eski rejimden daha çok sıkıntılara uğramamış mıdır? Papalığa bağlı kalan katolik papaslarının dini tören yapmaları yasak edilmemiş midir? Bu bakımdan çeşitli hürriyetleri bir tek bütündür türlü görünüşleri saymak pek yerinde olmaz.

Hemen bütün bilginler hürriyet hakkında «vardır», «yoktur» gibi kesin hükümler ileri sürüyorlar.

Meselâ: Laski «siyasi yetki sınırlanmazsa hürriyet olmaz; idare edenler hesap vermeğe çağırılamazsa hürriyet yoktur.» (7) «kullanmasını bilmeyenler için fiilen hürriyet yoktur.» (8) diyor. Bana kalırsa hürriyet hiç bir insan topluluğunda yok olmamıştır, hiç bir vakit tam olarak gerçekleşmemiş olduğu gibi. Nazi Almanyasında da hürriyet vardı. Hatta Nazi Almanyasının istilâ ettiği ve boyunduruğu altında tuttuğu Belçika, Hollanda gibi memleketlerde de hürriyet yok olmuş değildi. Euralarda hürriyetin yok edildiğini isbatlamak için akşam 9 dan sonra dışarı çıkmanın yasak edildiği söyleniyor. Bu gibi haberler hürriyetin yok edildiğini değil, daraltıldığını gösterir: Akşam saat 9 a kadar dışarı çıkmak hürriyetinin devam ettiği anlaşılıyor.

Hürriyeti ölçüye vurmak gerekirse onu sıfırla bir arasında yükselip alçalan bir kesir olarak ele alınmalıdır. İnsan topluluklarında hiç bir vakit sıfıra düşmeyen ve asla bire kadar yükselemeyen bir kesir . . . Böylece, toplumsal hürriyet hakkında «var» veya «yok» değil, «az» veya «çok», «geniş» veya «dar» sıfatlarını kullanmak daha doğru olur. Eskiler hürriyeti köleliğin veya esirliğin zıddı olarak kabul etmekle yeni bilginlerden çok daha mantıklı davranmış bulunuyorlar.

Hürriyetimiz yalnız hukuk kaideleriyle ve idare edenler tarafından kısıntılara uğratılmış değildir. Edep törenleri dolayısıyla da hürriyetimiz bir takım kısıntılara uğrar.

(12) Joseph - Barthélemy, s. g. e., s.14.

(7) Sahife : 8

(8) Sahife : 9

Toplumsal hürriyet kısıntıları ile hukuki veya idari hürriyet kısıntıları arasında karşılıklı etkiler ve tepkiler vardır.

*
**

Hürriyetin nerelerde geliştiği konusuna gelince: Profesör Laski merkezsizleştirilmiş, federalleştirilmiş Devletleri hürriyetin gelişmesine en elverişli çevrelerden sayıyor. (13)

Gerçekte, komün idarelerinin ve il idarelerinin yetkileri geniş olursa yersel seçim işleriyle ve seçilen kurulların çalışmalarıyla halkın yakından ilgilenebileceği, bu ilginin ve komün işleri, il işleri etrafındaki tartışmaların önem kazanabileceği, komün kuruluna, il genel kuruluna seçilmek, yersel halkın güvenini kazanmak için yapılan savaşların ise sayılabilmek, milletin güvenini kazanmak için yapılacak savaşlara bir basamak olabileceği söz götürmez.

Ancak, bir topluluk içinde hürriyetin gelişebilmesi, her şeyden önce *güvenlik, eşitlik ve yumuşaklık* işidir.

Hürriyet gensizlikle, yoksullukla bağdaşamaz. Yiyecek ekmeğin kaygusuna düşmüş bir kimse, hürriyet için tasalanamaz. Aç kalan hürriyet değil, yiyecek ister ve hürriyetini bir lokma ekmeğe satabilir. Yoksulluk hürriyeti boğar. Hürriyetin filizlenmesi için yoksulluğun ortadan kalkması, *genliğin yerleşmesi* gereklidir (14).

Hürriyet güvensizlikle de bağdaşamaz. Laski: «Bir topluluğun ilk amacı güvenliğin düzen altına alınması olmalıdır. Ancak Bu amaca varıldıktan sonradır ki söz hürriyetinin tartışmasına başlanabilir.» (15) diyor. İç veya dış güvenlik sarsılınca hürriyet arka pına düşer. Güvenliğin yeniden kurulabilmesi için, topluluk hürriyetin kısılmasına katlanır, hatta hürriyetin kısılmasını ister: «Sıkı yönetim» bu halk isteğinin karşılığıdır.

Güvensizlik baş gösterince hürriyetin kısılması gerektiği meselesi üzerinde durulmaya değer. Neden güvenliği sağlamak için hürriyeti kısmak gerekiyor? Niçin hürriyet kısılınca güvenlik sağlamıyor? Niçin hürriyetin kısılması, başta gelen bir güvenlik tedbiri oluyor? Hürriyet güvensizlikle bağdaşmıyor, güvenlikle de mi bağdaşmıyor? İnsanlık, hürriyet ve güvenlik gibi iki nimetten birini seçmek ikilemi karşısında mıdır? Hürriyet güvenliğin zıddı mıdır?

(13) Laski, s. g. e., s. 42.

(14) Arman Le Hanef, «Le droit et les forces» başlıklı eserinde (s. 8) «Hayatın ırahyan (mümeyyiz) olayı özümlemedir (temsildir). Her yaşayan varlık, temas ettiği çeşitli maddeleri kendi tözüne (cevherine) dönüştürür. Bu fizik ve kimya dönüştürmeleri hayatın şartıdır: hayatın devamını ve gelişmesini sağlar. Yaşayan varlık, etrafındaki gazların, sıvıların (mayıflerin) ve katıların zararına olarak büyür ve serpilir. Yaşayan varlık bu maddelere kendi şeklini ve mahiyetini aşlar. Erişkinlik yaşına gelince ürür ve zaman ile uzayda (mekânda) sürekliliğini sağlar. Hayatın korunması ve yayılması tabiiatî yenmek ve özümlemek ile olur.» dedikten sonra «İhtikâl (iptidai) insanın, en yakın komşusu olan insandan kötü düşmanı yoktu. İlk zamanlarda çene ve çocuklarına bağlılığı menfaate perkinleşen insan, rakip hayvanlardan olduğu karar, hatta daha çok yabancıdan korkar, yabancıdan öğrenirdi.» diyor. Açlıktan kıvranan insanların gönülleri «nde insanlık sevgisi, yuddaşlık ilgisi aramak yersiz olur. Böylece, yoksulluk, yalnız hürriyeti değil, toplumsal dayanışmayı da alt üst eder.

(15) S. g. e., s. 78.

Hürriyet güvenikle ters orantılıdır. Biri artınca öbürü azalır. Bir takım kimseler güvenliklerine pek düşkündür. Böyle olanlar, hürriyeti pek sevmezler; hürriyetin artmasında güvensizlik sezerek topluluğun anarşiye doğru sürüklendiği kaygısına veya kuruntusuna kapılırlar. Güvenliği sağlamak ve perkinleştirmek için bunların feda etmeyecekleri hürriyet yok gibidir. Bir takım kimseler de hürriyete düşkünlük gösterirler. Güvenliği korumak için olsa bile, en küçük hürriyet kısıntılarına tahammülü etmek istemezler, bu kısıntıları zulüm ve istibdat sayarlar. Kendilerine topluluk içinde iyi yer sağlanmış olanlar, cıhızlar, yerlerini elden kaçırmaktan korkanlar - çok kere - hürriyeti hoş görmiyenler arasına katılırlar. Kendilerine topluluk içinde daha yüksek bir yer sağlamak, yükselmek ve ilerlemek isteyenler, güçlüler ise - daha çok - hürriyet kısıntılarının kalkmasını isterler.

Dikensiz gül olmaz. Hürriyet gülünün dikenini güvensizlik ve düzensizliktir. İdare edenler, her şeyden önce güvenliği ve düzenliği korumak ve sağlamak durumunda oldukları için, işlerini kolaylaştırmak bakımından da, hürriyeti kısmak isterler. Bu bir birine zıt isteklerin etkileri (tesirleri) altında hürriyetin sınırlarında daralmalar ve genişlemeler olur.

Bir topluluk içinde hürriyetin gelişebilmesi için insanlar arasında hak bakımından eşitlik olması da gereklidir. Demokrasinin hürriyetle ilgisi bu bakımdandır. Bir topluluk içinde demokrasi olmazsa, bir takım ayrıcalıklı (imtiyazlı) kimseler bulunursa bunlar yerlerini elden kaçırmamak için bütün güçleriyle hürriyetin gelişmesine engel olurlar. Aristokrasi ile veya kölelikle hürriyet bağdaşamaz.

Hürriyet sertlikle de bağdaşamaz; yumuşaklık ister. Herkes kendi aklını beğenir, kendi düşüncelerini doğru, haklı, iyi bulur; kendi düşüncelerine aykırı düşünceler ise yanlış, haksız, kötü gelir. Bu tabiidir ve tabii olduğu içindir ki hürriyet çok geç ve güç gelişebilmiştir. Eski çağ ve orta çağ böyle geçmiştir. Hürriyetin ancak yeni çağda yer yer filizlenmeğe başladığını, bir çok yerlerde kök vermeden sararıp solduğunu görüyoruz. Müteassıp insanlar çevresinde hürriyet, hürriyeti hoş gör. Kendi düşüdüüklerimizde az çok bir yanlışlık payı olabileceğini, düşüdüüklerimize uymayan düşüncelerde büyük bir hakikat payı bulunabileceğini, ilerde olayların düşüncelerimizi yalanhyabileceğini, bize bugün yanlış görünen düşüncelerin yarın birer hakikat olduklarına bizim de kanaat getirebileceğimizi, kendimizin yanılmaz olmadığımızı, başkalarının da mutlaka yanılmaları gerekmediğini anlayarak ve göz önünde tutarak yumuşak ve müsamahalı davranmak, taassup göstermemek bir kültür işi olduğu kadar eğitim, alışkanlık ve biraz da huy meselesidir.

Kültür işinde, bütün yurtdaşların yüksek okulları bitirmiş olmalarını istemek bir utopya olur. Ancak, hiç olmazsa ilk okulu bitirmiş olmalarını istemek, okuma ve yazma bilmeyen bir seçmeni kör, çolak veya topal bir kimse gibi açınacak bir insan saymak yerinde olur. Toplumsal hayat, milli hayat o derece ilerlemiştir ki ilk öğretim derecesinde olsun bilgisi olmayan bir kimseden bu hususlarda ayakta durabilecek bir düşünce, bir oy aramak artık beyhude sayılabilir. Milli Şefin 18 Nisan 1945 tarihli baş yazılarında buyurdıkları gibi : «Resmî kanunlar ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde bilgi olmazsa, haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez.»

Yeni Türk harfleri işimizi çok kolaylaştırmıştır. Eski Arap harfleriyle üç, beş yılda, hattâ sekiz, on yılda Türkçe okuyup yazmak öğrenilemiyordu. Eski harflerle bütün vatandaşların okuyup yazma öğrenmelerini sağlamak, yani çağdaş ileri milletlerle at başı bir, ileri seviyeye erişmek imkânı yoktu.

Esas itibariyle ilk öğretimini yapmamış, hattâ ilk öğretiminden sonra seçmenlik çağına gelinceye kadar gençlere mahsus kitaplar ve dergilerle bilgisini genişlettikten sonra her gün bir gazeteye olsun göz gezdirmeğe alışmamış bir kimsenin seçmen sıfatıyla oy vermesi, şoförlük ehliyetnamesi almamış bir kimsenin otomobil idare etmesi, hukuk fakültesini bitirmemiş bir kimsenin hakimlerlik veya avukatlık etmeğe kalkışması, Tıp fakültesinde okumamış bir kimsenin hastaya ilaç vermesi kadar yersiz ve manâsız görülebilir.

Jean - Jacques Rousseau, eğitim hakkındaki «Emile» başlıklı eserinde çocuğa yüzme öğreteceğini, çünkü yüzmesini bilmiyenlerin suya düşünce kendilerini kurtaramıyarak boğulduklarını, ancak, zenginler çocuklarına binicilik öğretmeğe önem veriyorlarsa da bunun yerinde olmadığını, hiç binicilik etmemiş ve öğrenmemiş bir kimsenin başı dara gelince pek alâ ata bindiğini, Emile'in de gerekince kendi kendine binicilik edebileceğini anlatıyor. Rousseau'nun Emile'i nasıl bir binici, olursa ilk öğretimini yapmamış bir kimse de öylesine bir seçmen olur. Bunu bir züğürt teselli sayanlar ve seçmenliğin, binicilik kadar kolay değil, yüzücülükten de güç bir iş olduğunu ileri sürerler olacaktır. Emile Faguet ile birlikte bu kanaate varmış bulunuyoruz. (16)

Hürriyet için kültür, gerekli olmakla beraber yetişmiyor. Hürriyet, yumuşak huylu insanların diyarında yerleşebiliyor. Soğuk kanlı davranmasını bilmeyen milletler hürriyete alışamıyorlar, kargaşalıkla diktatörlük arasında bocalayıp duruyorlar.

Köy hayatından fazla şehir hayatının, çiftçilikten fazla ticaret ve endüstrinin hürriyet gelişmelerine elverişli çevreler olduğu düşüncesini de pek yabana atmamalıdır. (17)

(16) Yalnız Emile Faguet çok ileri gidiyor. Le culte de l'incompétence başlıklı eserinde politikanın, yaşamının en güç bir bilim olduğunu (S. 19) söyledikten sonra halkın bilgisiz olduğunu, bilgili seçkinleri ezdiğini, uzmanlığa saygı göstermediğini, yasama yetkisini kullanacak sayıların en soğuk kanlı, tarafsız bilgilerden seçilmesi gerekirken, halkın duygularını okşayan, halkın duygularını en ateşli sözlerle körükleyen kimselerden seçildiğini (S. 22), seçilenlerin, halkın isteklerini ve duygularını belirlemek bakımından çok değerli olmakla beraber yasayıcı (législateur) olmak bakımından değerleri olmadığını (S. 23) ileri sürüyor. Ben, bu yüksek bildiğinden yarı yolda ayrılıyorum. Kanunların kuvvetlerini, bilgiden ve teknikten çok halkın isteklerine, duygularına uygunluklarında görüyorum. Bilgili seçkinler için halkı aydınlatmanın bir ödev olduğunu, hiç olmazsa toplumsal ve kamusal işler hakkındaki düşüncelerini halkın anlayabileceği dil ile ifade etmesini öğrenmeleri gerektiği, bunu öğrenmemişlerse ezilmekten sıyrılmaya hakları olmadığını kanaatindeyim.

(17) F. Cambo 1930 da çıkardığı «Les dictatures» başlıklı eserinde Almanya'da diktatörlük olamayacağını ileri sürmek suretiyle yanlış bir öngörü yapmıştır. Ancak, olaylar bize Almanya'da diktatörlüğün kurulması ve tutunması işinin İtalya'da olduğu kadar kolay sağlanmadığını göstermiştir. Bu bilgin: «Almanya'da diktatörlük olmayacaktır.» diyeceği yerde «Almanya'da diktatörlük kolay kurulamaz.» demiş olsaydı olaylar kendisini yalanlamamış olurdu. Bu hâl bize hükümlerimizde, öngörülerimizde ihtiyatlı davranmamız gerektiğini gösteriyor. Almanya'da diktatörlüğün, İtalya'ya nazaran daha güç yerleşebilmesi nedenini kültürün, ticaretin, endüstrinin, genişğin Almanya'da, İtalya'dan daha fazla gelişmiş olmasında aramalıdır.

Hürriyet, insanların istidad ve kabiliyetlerine göre gelişebilmelerini sağlar. Hürriyet kasıntıları buna engel olur.

Siyasi hürriyetler, yurtdaşları Devlet işleriyle, memleket işleriyle ilgilinmeğe alışdırır, değerli devlet adamlarının yetişmelerine elverişli çevreler hazırlar. Kasıntıları bunlara engel olur. Yurtdaşlar kamusal işler hakkındaki düşüncelerini açığa vurmaktan sakınmak zorunda kalınca yavaş yavaş kamusal işlerle ilgilinmekten yılgınlık getirmeğe başlarlar ve yurtdaşıktan «teb'a» derekesine düşerler. Bu hâl vatan ve kanun sevgilerini de baltalar. Artık kanunlar yurtdaşların düşünceleri, istekleri göz önüne alınarak yapılmaz, yapılamaz. Nasıl tiyatronun, resmin yasak olduğu bir çevrede aktörlerin, ressamların yetişmeleri beklenemezse siyasi hürriyetlerin kasılmış bulunduğu bir çevrede devlet adamlarının yetişmeleri de umulamaz.

Siyasi hürriyetler gelişmeyince devlet işlerinin başında olanlar pusulasız kaptana dönerler, yollarını şaşırırlar. Siyasi hürriyetler, güvenlik supapı rolünü oynar.

Bu bakımlardan hürriyetin gelişmesi büyük faydalar sağlar. Ancak, sözün ayağa düşmesi önlenmelidir. Bunun için aydınların faziletli çalışkan, uyanık, anlayışlı, becerikli ve vatansever olmaları ve böyle davranışları ile halkın saygısını ve güvenini kazanmaları gereklidir. Cumhuriyetin fazilete dayandığı düşüncesi böyle açıklanabilir.

*
**

Yayın hürriyeti, yurtdaşların yazdıklarını bastırmak, dağıtmak, verdirmek, satmak ve sattırmak haklarından ibaretti. Buna artık sinema filimleri, radyo istasyonları, gramofon plâkları yapmak, yaptırmak, kiralamak, satmak ve ilâh... haklarını da katmak gerekiyor. Yayın hürriyeti gerekli bir hürriyettir. Halkın aydınlanmasına hizmet eder. Gazetecilik «herkesin içinden geçeni açık sesle bildirmektedir.» Derler. Doğrudur. Demokratik memleketlerde, idare edenler basından çok faydalanırlar. Bu sayede halkın isteklerini, düşüncelerini, duygularını günün gününe öğrenirler.

«Basın halkı şaşırır ve yanlış yollara sürükler.» derler. Bu da doğrudur. Ancak, halkı basın aydınlatır ve basının verebileceği zararlar yanında faydaları çok büyüktür.

Biz burada sinemayı, radyoyu ve gramofonu bir yana bırakarak yalnız basın polisini, yani basılı yazılar hakkında memleketimizde tatbik edilen idare rejimini belirtmeğe çalışacağız.

İstanbul'da ilk önce 1490 yılında bir İbrani tarihî basılmış olduğu anlaşılıyor (18) bu ilk yahudi basım evinden sonra ilk ermeni basımevi 1567 de, ilk rum basımevi ise 1627 yılında kurulmuştur.

Türkçe yazılar ilk önce yabancı memleketlerde basılmağa başlamıştır. 1587 de üçüncü Murat tarafından, kitap bastırmak ve bunları Türkiye'ye gümrüksüz sokarak satmak için yabancılara ferman verilmiştir (18).

(18) Server İskit — Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul 1939, tahlil ve tarihçe bölümü, sahife 3 ve sonraki sayfalar.

Türkiye'de Türkçe basımcılığın kaçak olarak başladığı, taassup yüzünden yakanan basım evlerinin yıkıldığı, kapandığı anlaşılıyor.

Bir basımevi kurulmasına Osmanlı Hükümetinden izin alınmak için kitap basmak işinin İslâm dinine aykırı olmadığını belirtecek bir fetva çıkarılması gerekmiştir. Bu yiğitliği Şeyhülislam Abdullah Efendi göstermiştir. Fetvasında «lûgat ve mantık ve hikmet ve heyet ve bunların emsali fîlûmu âliyede telif olunan kitapların «doğru yazılmış, doğru olarak dizilmiş ve «âlim kimseler» tarafından düzeltilmiş olursa basılmasının faydalı ve çok güzel bir iş olacağını bildiriyor.

Bu fetvaya dayanarak ilk basımevini Yirmisekiz Mehmet Çelebinin oğlu Sait Mehmet Efendi ile İbrahim Müteferrika aldıkları fermanla 1726 da kurmağa başlamışlardır. Taassup yüzünden memleketimizde basımcılığın başlaması üç yüz yıl kadar geçmiştir. Henüz bir tek basımevi kurulmuş olduğu ve pek az (19) kitap basıldığı halde 1730 da el yazıcıları kalem ve divitlerini tabuta koyarak gösteri yapmışlar, ayaklanmağa kalkmışlardı.

Bu ilk basımevi, Müteferrika ölünce, on yıl yüz üstü kalmış, bir yıl işletildikten sonra 27 yıl tekrar yüz üstü bırakılmıştı. O sıralarda 10 sahife bir cüz sayılırdı. Bir cüzden evkaf için bir akça resim alınırdı. Bu hâl, kültürün gelişmesini güçleştirdiği gibi kaçakçılığa da yol açardı. O sıralarda Fransız elçiliğinde bir Türkçe basımevi olduğunu, 1786, 1787 ve 1789 yıllarında basılmış üç Türkçe kitaptan anıyoruz.

Sultan Selim mahallesinde kurulduğu anlaşılan Müteferrika'nın basımevi bütünü yüz üstü bırakılarak tarihe karıştıktan sonra ikinci basımevi Hasköy'de 1796 da Mühendishanenin fihyası dolayısıyla, üçüncüsü 1802 de Üsküdar'da, dördüncüsü «Takvimi Vakayı» gazetesini çıkarmak için 1831 de Bayezit'de «Takvimnamei Âmir» adıyla kurulmuş ve bugünkü Devlet Basımevi'nin atası olmuştur.

Haftalık resmî bir gazete olmak üzere 1831 de çıkarılmağa başlanan «Takvimi Vakayı» ilk Türkçe gazetedir. İkincisi yarı resmî olarak «Ceridei Havadis» başlığıyla 1840 da Churchill adında bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. İlk Türkçe dergi ise aylık olarak «Vakayii Tıbbiye» adıyla 1850 de çıkmağa başlamıştır.

1864 tarihli matbuat nizamnamesinden, o sıralarda gazeteciliğin oldukça geliştiğini anıyoruz. (20) Bu tüzük, izin almadan «mevkut» veya «gayri muayyen zamanlarda cüz, cüz» «evrakı mürettebe» çıkarılmıyacağını (Madde : 1 ve 2), 30 sayısını bitirmiş ve «cinayet ve cünha» dolayısıyla hüküm giymemiş kimselere izin verileceğini (Madde 3), çıkmakta olan gazetelerin izin almalarına lüzum olmadığını, bunlara «şimdiye kadar icra kılınmış olan avertismanlar yani tenbihat ve ihtaratin keelenemyekün hükmünde «tutulacağını (Madde : 6) belirtmektedir.

Epeyce liberál olan bu tüzük sorumlu müdür, nüsha tevdi, cevap hakkı gibi basım ilgilendiren başlıca noktaları düzenlemiştir. Gazetenin sorumluluğunu üzerine

(19) Server İskit, 1728 de bir harita, 1729 da da «Van Kolu» başlıklı bir kitap basıldığını bildiriyor.

(20) O sıralarda «Takvimi Vakayı», «Ceridei Havadis» ve «Vakayii Tıbbiye» den başka «Tercümanı Ahvâl», «Ruznamei Ceridei Havadis» ile Şinasi tarafından çıkarılmağa başlanan «Tasviri Efkar» gazeteleri vardı. Bunlara, tüzük çıktıktan sonra «Ceridei Askeriye», «Mecmuai İberü İntibah», «Takvimi Ticaret», «Vatan» ve Ali Suavi'nin idare ettiği «Muhbir» gazeteleri katılmıştır. Şinasi ile Ali Suavi memlekette siyasi düşünce hareketi uyandıran ilk Türk gazetecilerinden sayılırlar.

almış olan müdür veya sahibi tarafından imzalı veya mühürlü bir nüsha İstanbul'da Matbuat Müdürlüğüne, taşrada Valiye verilecektir. (Madde : 4) İmzasız yazılardan yalnız gazete sahibi, imzalı yazılardan hem yazan, hem de gazete sahibi sorumlu tutulacaktır. (Madde : 7).

İstanbul'da Matbuat Müdürlüğü, taşrada «Hükümeti mahalliye canibinden» gazetelere gönderilen resmi kararları «Gazeteci ilk ve ikinci defa çıkaracağı gazetesine «parasız derc edecektir.» Bir gazetede bir zatın ismi tasrihiyle veya tıma tikiyle bir fıkra derc olunup da ol zat tarafından gazeteye cevap gönderildikte» ait olduğu bendin iki mislini geçmemek şartıyla parasız derc edilecektir. (Madde : 8)

«Gazetelerce bir cünha vukuunda kendilerini mütaazzır addedenler istida etmedikçe muhakemeye» başlanılmıyacaktır. (Madde: 31). «Gazetelerce vukubulan cünhalar tarihi vukuundan itibaren» altı ay geçer ve dâva olunmazsa artık muhakeme olunamaz. (Madde: 32). İki yıl içinde üç kere mahkemedен hüküm giyen gazete, Hükümet tarafından kapatılabilir. (Madde: 29)

Bu kadar liberal bir basım tüzüğü'nün o zamanki devlet adamlarının hiç hoşlarına gitmediği ve işlerine gelmediği kolayca düşünülebilir. Netekim tüzüğün idare edenler üzerinde tepkisi büyük olmuş ve 5 Mart 1282 (1867) tarihli kararname ile «gazete ve risalelerin bütün devlet ve umum millete raci olan mazarratının men'i zımında matbuat nizamati mevzuasının *ahkâmı haricinde* olarak hükümetçe icrayı muamele tedbiye ve itihazi tedabiri maniaya karar «verildiği» bildirilmiştir. (21).

Tüzük hükümleri dışında muamele yapmak ve tedbir almak demek kanuniyet prensibini ayaklar altına almak, bir nevi haydutluk etmek demektir. Bir kanun veya bir tüzük topluluğun ihtiyacını karşılamıyorsa, topluluk için zararlı oluyorsa değiştirilir. Değiştirilinceye kadar hükümlerine saygı gösterilir, değiştirildikten sonra da yeni tüzük, yeni kanun hükümlerine göre hareket edilir. Esas işini düzenlemenin doğru yolu varken o zamanki idarecilerimiz iğri yola, zorbalık yoluna sapacaklarını bildirmekten çekinmemiş bulunuyorlar.

Türkiyede ilk sansür yalnız mizah gazetelerine tatbik edilmiştir. 13 aralık 1876 tarihli resmî ilânda: «fımahabaid mizah gazeteleriyle neşrolunacak resimlerin zirlerine tahrir edilecek ibareler ile beraber matbuat idaresine iade olunmadıkça ve idareden üzerlerine taboluna diye işaret edilmedikçe neşrolunmaları tahti memnuiyeti kat'iyye alınmış olmağın ilâm keyfiyete ibtidar kılındı» denilmektedir.

Başka gazeteler için ilk sansür 11 Mayıs 1292 (1876) çarşamba günü vazolunmuş ve üç gün sonra - büyük tepki yaptığından - kaldırılmıştır. (22)

Birinci meşrutiyet sırasında parlamento tarafından kabul edilen 12 Mayıs 1293 (1877) tarihli ilk matbuat kanunu padişah tarafından yürürlüğe konulmamıştır. İkinci Sultan Hamid, gazete çıkarabilmek için inanca akçesi yatırılmasını ve mizah gazetelerinin büsbütün yasak edilmesini istiyordu. Basın hürriyeti esaslarına aykırı bu düşüncelerini parlamento kabul ettirmek için o zamanki Matbuat Müdürü çok

(21) Server İskit, S. 696.

(22) Bu sansür dolayısıyla «Basiret» ve «Sabah» gazetelerinin yazıları ve davranışları Sadırazam Mahmud Nedim Paşanın çekilmesine ve yerine geçen Rüşü Paşanın sansürü kaldırmasına sebep olmuştur.

uğraşmış ise de başarı gösterememiştir. Padişahın bu karanlık düşüncelerini parlamento benimsediği için kanun yürürlüğe konulmamıştır.

Birinci meşrutiyetin ilk yıllarında basında görülen serpilme ve hürriyet havasını ikinci Abdülhamid karartmakta gecikmedi. 1908 ikinci meşrutiyet devrine kadar süren ve sıkı bir sansürle hirpalanan basının uğradığı zorlukları, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi vatansever aydınların istibdadla savaşmak için yabancı memleketlerde nasıl uğraşdiklarını, nasıl yayım yaptıklarını, gizli yayımlarla, sözlü yayımlarla ikinci meşrutiyeti gerçekleştiren aydınların nasıl yetiştiklerini incelemek konumuzun dışındadır.

Yürürlüğe giren ilk matbuat kanunumuz 19 Temmuz 1325 (1909) tarihlidir. Bu kanuna göre mahcur ve hukuku medeniyeden sakit olmıyan, «sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti sui istimal» gibi kötü ahlâka delâlet eden fiillerden biriyle hüküm giymemiş ve 25 yaşını bitirmiş olan herkes gazete çıkarabilir. Ancak gazete hangi dilde çıkacaksa gazetecinin o dilde yazı yazacak kadar bilgili olması gerektir. (23)

Gazete çıkarmak için imtiyaz almağa, hatta izin almağa, inanca akçesi yatırmağa lüzum yoktu: Beyanname vererek ilmülhaber almak kâfi idi. Bu hâl, uzun sürmedi. Kanuna 1912 ve 1913 yıllarında yapılan değişikliklerle İstanbul'da çıkarılacak siyasi gazeteler için 500, siyasi olmıyan gazete ve dergiler için 200 altın, başka vilâyetlerde ise siyasi gazeteler için 100, siyasi olmıyanlar için 50 altın teminat akçesi yatırılması şart koşulduğu gibi devletin iç veya dış güvenliğini bozabilecek surette yayım yapan gazete veya dergilerin dîrginliği ve güvenliği korumak için Bakanlar Kurulu kararıyla «muvakkaten» kapatılabileceği bildirildi. Fazla olarak, sıkı yönetim ilân edilmek suretiyle gazetelere yeniden sansür konulunca ikinci meşrutiyet başlangıcında göze çarpan basın taşkınlıklarıyla birlikte basın hürriyeti de ortadan kalkmış oldu.

Mütareke yıllarında İstanbul Hükümeti basın sansürünü 9 Şubat 1335 (1919) ve 6 Ağustos 1336 (1920) tarihli kararnamelerle çok ağırlaştırmıştı. Her türlü gazete, dergi, kitap ve «evrak» sansür heyetinin yazılı izni olmadıkça basılmıyacaktı. Yazılı izin olmadan basılırsa toplattırılacak ve sorumlu müdürler ile basıcıları, hatta satıcıları suç ortağı sayılarak hapis ve para cezalarına çarpılacaktı. Sansür bile basım sorumluluktan kurtaramıyordu. Sansüre rağmen, «Emniyeti dahiliye, ve münasebatı hariciyei devletin ihlâlini müeddi beyanname, mükâlemat, makalât» neşredenler hapis cezasıyla korkutuluyordu.

Millî Hükümet ve Cumhuriyetle basın hürriyete kavuştu. İstanbul 1923 yılında Ekim ayının ikinci günü kurtarılmış, E. M. M. Hükümeti Ekimin 6 ncı günü İstanbul'un idaresini ele almış ve 7 ncı gününden itibaren sıkı yönetimle birlikte basın sansürünü temelli olarak kaldırmıştı. (24)

(23) Bir Fransız yazarı: Yazı yazmasını öğrenmek çok güç bir iştir. Milyonda bir kişiye nasip olur. Kırk milyon Fransız arasında ancak kırk kişi yazı yazmasını öğrendiği için Fransız akademisinin topu topu kırk üyesi var.» diyor. İş bu kadar sıkı tutmağa kalkarsak korkarım ki pek çok gazetecinin bu işten vaz geçmesi lâzım gelecek. Bereket versin ki 5 Mart 1328 (1912) tarihli muvakkat kanun, bu ağır kaydı kaldırmış, yerine gazetecinin yüksek veya lise tahsili görmüş olması gibi çok hafif bir kayıt koymuştur.

(24) 25 Teşrinievvel 1339 tarih ve 35 sayılı Resmî Ceridede çıkan 7/10/1339 tarihli kararnamede «İstanbulun işgaline nihayet verilmiş olduğu cihetle inzabatı mahalliye muhafaza için elân devam eden idarei ertiyenin ve matbuat sansürünün artık vücuduna ihtiyac kalmamış olduğundan lâğv» na karar verilmiştir.

Şimdiki hâlde basın hürriyetimizi 8 Ağustos 1931 tarihli «Matbuat Kanunu ile ekleri düzenlemektedir.

Bu kanunun hükümlerini iyi anlayabilmek için gerekçelerinden başka, Büyük Millet Meclisinin 3 Temmuz 1931 tarihindeki gensoru üzerine yapılan görüşmeleri de gözden geçirmelidir. (25).

Bu görüşmelerde gensoruya çekilen Başbakan İsmet Paşanın basın hürriyeti hakkındaki düşüncelerini de öğrenmiş oluyoruz. Milli Şefin Meclisteki şu değerli sözleri, basın hürriyetine çocukluğundan beri nekadar özleyiş beslediğini de gösteriyor:

«Bu memlekette - tabii her memleketin istidadı da öyledir - bir matbuat hürriyeti diye ilk önce, mevkil iktidarda bulunan hükümete karşı ulu orta ve ölçsüz söylenebilmesi kastedilir. Milletlerde matbuat hürriyetinin ilk miyarı budur. Bu imkân kat olunacak ilk merhaledir. Memlekette her hangi bir gazete çıkabilsin doğruca hükümete karşı mevkil iktidarda bulunan kimse aleyhine - meselâ İsmet Paşa - söylenebilsin bunun böyle olabilmesi matbuat hürriyetinin ilk miyarıdır. Söylenen sözlerin doğru veya yanlış olması münakaşası ondan sonra başlar. Milletler evvelâ bu neticeyi elde etmek için uğraşırlar ki biz de bunun için uğraşmışızdır. Hatta çocukluğumuzda böyle bir manzara görmek için müstak ve mütehassir günler geçirmişizdir. Hükümetler ise, bilhassa uzun müddet söz söyletmeden kapalı kalmış devirlerden sonra kendileri aleyhine söz söylenmesine tahammül edemezler.»

Bu gensoruda Meclis, İsmet Paşa hükümetinin basına karşı gösterdiği müsamahayı tenkit etmiş olduğundan Millî Şef şu kesin sözleriyle basın hürriyetinin lüzumunu, faydalarını ve nasıl işliyeceğini Meclise anlatmak durumunda kalmışlardır:

«Matbuat hürriyetinde bilhassa sui istimalâta karşı beklenen bir faide vardır. «Matbuat vazifelerini iyi ifa ederse mevkil iktidarda bulunanlar, sahibi nüfuz olanlar «sui istimalden tevakkî için ayrıca bir mürakabe içinde ve tekayyüde mecbur bulunsunlar. Matbuat hürriyetinden beklenen başlıca faidelerden biri budur.....

«Senelerden beri ısrarla anlatmak istediğimiz bir prensip vardır. Matbuatın «hürriyeti meselesi artık bir hükümet meselesi değil, bir millet meselesidir. Hükümet «meselesi zannolunan matbuat hürriyetinin bir millet meselesi olduğunu söyleyebilmek için bunları söyleyen adamın senelerce her türlü tenkide maruz olması ve bunlardan ürkmeyecek, korkmayacak kudrette olduğunu isbat etmesi lâzım gelmiştir....

«Matbuat hürriyeti bu asrın en yeni, en müessir milli vasıtalarından biridir. «Memlekette matbuat olmaksızın halk idaresinin bulunduğunu farzetmek ihtimali yoktur.».....

«..... bir çok vesifelerle matbuat hürriyetinin zararlarına karşı devanın yine «matbuat hürriyeti olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedir? Matbuat faaliyetinde zaafa «taallük eden gizli ve dolayık usulleri en iyi yine gazeteciler bilirler. Millettin hayatına zarar veren istikametlere karşı salim kanaatte bulunan matbuat cesaretle mücadeleleye mecburdurlar. Matbuat hürriyetinin zararlarını, evvelâ arkadaşları olan «diğer matbuat bertaraf etmek mecburiyetindedir. Evvelâ matbuat yekdiğerini mürakabe etmelidir.»

Millî Şefin bu düşüncelerinden, Cumhuriyet devrinde basın Hükümetten neden yardım gördüğünü, basına niçin prim verildiğini (26), kitap ve gazete kâğıtlarından neden gümrük resmi alınmadığını (27) sezineleyebiliriz.

Basın hürriyetiyle birlikte halkın ve hükümetin kültüre önem vermesi, yeni Türk harflerinin kabulü, okulların ve öğrencilerin durmadan çoğalması Türk basınına büyük bir hız verdi. Bu hız günden güne artmakta ve Türk yayımları nicelik ve nitelik bakımından ilerlemektedir.

Yürürlükte bulunan matbuat kanunumuz, yurttaşlara düşüncelerini serbestçe ortaya atmak hürriyetini sağlamaktadır. Ancak, hürriyet demek sorumsuzluk demek değildir. Basının hür olması için gizli olması gerekmez. Sorumlu tutulabilmesi için gizli olmaması lâzımdır. Kötülük yapıp da sorumlu tutulmamak, cezaya çarptırılmak hakkı kimseye verilemez. Bu bakımdan basın hürriyetinin kötüye kullanılmasından doğacak sorumluluğu sağlamak ve kolaylaştırmak için basın kanunlarında bir takım tedbirlerin bulunmasını gerekli ve tabii görmelidir.

Kanunda gazete ve dergi gibi mevkut yayım ile kitap ve ilân gibi gayri mevkut yayım bir birinden ayrılmış ve ayrı ayrı hükümlere bağlanmıştır.

Gerçekte kitaplar genel olarak bir kişi tarafından, gazeteler ve dergiler ise bir çok kişilerin iş birliğine dayanarak çıkarılır. Kitaplar, insanlığın en derin ve sürekli düşüncelerini belirtirler. Gazeteler ise siyasi hayatın güçlü birer zembereği olmuştur.

Profesör Berthelemy diyor ki: «Sayıları az olduğu sıralarda gazeteler çok güçlü ve dolayısıyla tehlikeli idiler. Bugün kum gibi kayıyorlar ve bir birini denkleştiriyorlar. Etkileri sayıları ile ters orandır. Gazeteden haber almağa devamlı beraber artık yazdıklarına körü körüne inanmamağa alışılıyor. Gazetelerin etkilerini notürlemenin (neutraliser) biricik yolu sayılarını çoğaltmak olduğu Amerika Birleşik Devletlerinde politika biliminin beliti (mütearifesi) sayılmaktadır.

Bundan dolayı, inanca akçesi, pul vergisi, veya kâğıt vergisi gibi gazetelerin çoğalmasına engel olmak üzere uzun zaman kullanılan vergi tedbirlerinden vaz geçilmiş bulunmaktadır.»

Bizde sansür (28) inanca akçesi, pul vergisi veya kâğıt vergisi gibi basının gelişmesini güçleştirebilecek kısımlar yoktur.

Basın polisimizi (29) şöyle sıralayabiliriz:

- 1 — Gazete veya dergiyl çıkarmadan önce beyanname vermek.
- 2 — Gazete veya dergi sahiplerinin vasıfları.

(26) 27 Mart 1930 tarihli ve 1575 numaralı «gazete primleri hakkında kanun» a bakılması.

(27) 9 Aralık 1336 (1920) tarih ve 71 numaralı «Matbaa âlât ve edevatiyle kitap ve gazete kâğıtlarının gümrük resminden istisnasına dair kanun» la 704 ve 3405 numaralı kanunlara bakılması.

(28) Esasen sansür, ana yasanın 77 inci maddesiyle 1340 (1924) denberi yasak edilmiştir. B maddede: «Basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve yayımından önce denelenemez, yoklanamaz.» diye yazılmıştır.

(29) Polis kavramı hakkında; Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi cild 1, sayı 4, sahife 473 - 485.

- 3 --- Gazete veya dergi siyasi ise teminat mektubu vermek.
- 4 --- Ruhsatname almak.
- 5 --- Gazete veya dergide çalışanların belirtilmesi.
- 6 --- Basın evini belirtmek.
- 7 --- Nüsha tevdi etmek.
- 8 --- Gazete veya dergi satanların tescilli.
- 9 --- Basın Birliğine girmek.
- 10 --- Cevap hakkı.
- 11 --- Gazete veya derginin kapatılması.

1 --- Gazete veya dergi çıkartmak için yurtdaşlar, buldukları yerin en büyük mülkiye âmirine bir beyanname vermelidir. Beyanname gizliliğin önüne geçmek ve sorumluluğu sağlamak içindir. Beyanname: gazete veya derginin adı, sahibinin adı, adresi, varsa başyazarın, genel müdürün, yazı işleri müdürünün adları ve adresleri, sahip, baş yazar, genel müdür veya yazı işleri müdüründen hangisinin fiilen yayımı idare edeceği gibi kanunda yazılı bütün noktaların belirtilmesi gereklidir.

Eski kanunumuza göre bir sorumlu müdür göstermek usulü vardı. Çok kere sorumlu müdürlerin de gazete veya dergide çıkan yazılarla hiç bir ilgisi yoktu. Bu zavallılar, yazı işleri müdürü veya baş yazarın yerine cezaya çarptırılmaya göze almış kimselerdi. Yeni kanunumuz bu çirkiz usulü bir dereceye kadar önlemiştir. Basın suçlarında imza sahipleriyle birlikte fiilen yayımı idare eden kimse ile gazete veya dergi sahibi sorumlu sayılmaktadır. (30)

2 --- Bir gazete veya derginin sahibi, baş yazarı, genel müdürü veya yazı işleri müdürü olabilmek için bir kimsenin ne gibi vasıfları olması gerektiği kanunun 12 nci maddesinde belirtilmiştir. Başlıcaları: Türk olmak, 21 yaşını bitirmiş bulunmak, yüksek okulların birinden veya lisede diploması olmak, yabancı devlet hizmetinde bulunmamak, Türk Ceza Kanununda yazılı suçlardan bir kısmını işlemiş olmamak, «sui şöhret ashabından olmamak» gibi şeylerdir.

3 --- Siyasi gazete veya dergi çıkaranların nüfusu 50 bin ve daha aşağı olan yerlerde 500, 50 binden 100 bine kadar olan yerlerde 1000, 100.000 den yukarı olan yerlerde 5000 lirahk milli bir bankanın kefaletini havi teminat mektubu vermeleri lâzımdır.

Bu inanca basın suçlarından dolayı hükmolunan para cezalarıyla yazanların ve başka işçilerin ücretleri ve abone ve ilân bedelleri için imtiyazlı karşılıktır. Böyle bir sebeple inanca eksilirse tamamlanmadıkça gazete veya dergi yayınlanamaz.

Teminat mektubu veren banka, böyle bir hak sahibinin müracaatı halinde memlekette en büyük mülkiye âmirine üç gün içinde haber vermeğe borçludur.

(30) Basın polisi hakkında 1881 sayılı Matbuat Kanunu ile bir takım maddelerini değiştiren 1959, 2001, 2281, 2657 ve 3518 sayılı kanunlardan başka 1117 sayılı Küçükleri Muzir Nesriyattan Koruma Kanunu, 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, 2559 sayılı Polis Vezife ve Salâhiyet Kanunu, 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu, 4175 sayılı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât ve Vazifesi Hakkında Kanun ve nihayet 3122 sayılı öğretici ve teknik filimler hakkındaki kanun.

Teminat mektubu inanca akçesi demek değildir. Bununla beraber, inanca akçesi mecburiyeti modern devletlerde büsbütün kaldırılmış değildir. Mısırda 1881 tarihli kanunun 12 nci maddesi gereğince, Macaristan'da 1914 tarihli kanunun 16 ncı maddesi gereğince inanca akçesi mecburidir. İngiltere'de iki kefil göstermek lazımdır. (31)

Fransa gibi inanca akçesi usulü kaldırılmış olan memleketlerde bir takım tepkiler uyanmaktadır. «Şimdiki kanunlar mağdurdan çok fazla suçlu ile ilgileniyor. Her yerde cezaların sertlikleri yumuşatılmağa, ceza evlerindeki mahpusların yaşayışları iyileştirilmeğe çalışılıyor. Fakat mağdura gelince, hiç.» (32) denilmekte ve basın tarafından zem edilen kimselerin - gazeteciler borç ödemedeki acız oldukları takdirde - manevi zarar namına bir şey elde edemediklerinden şikâyet olunmaktadır.

Bu kötülüğü önlemek için bir «Para Cezaları Sandığı» «Caisse des amendes» kurulması, basın tarafından şerefine dokunulan kimselere manevi zarar tazminatının bu sandıktan ödenmesi düşünülmüştür. Ancak devlet bütçelerinin çok darda olduğu, hattâ açık verdiği şu sıralarda böyle bir düşüncenin gerçekleştirileceği pek umulmamaktadır.

Bizde 1938 denberi yürürlüğe giren teminat mektubu mecburiyeti sayesinde siyasi gazete ve dergiler için böyle bir kötülüğün bir dereceye kadar önlenmesi umulabilir.

4 — Beyannameyi alan en büyük mülkiye âmiri, beyannamede yazılı şeyleri defterine geçirdikten sonra en kısa müddet içinde beyannamede yazılı noktaların hakikate uygun olup, olmadığını ve gazete veya dergi çıkarmak istiyen kimsenin kanunda yazılı vasıfları haliz bulunup bulunmadığını inceliyerek sonucuna göre ruhsatname verir.

5 — Her gazete veya dergi çalıştıracığı muhbir, muhabir, yazar, ressam, fotoğraf, musahhah ve idare müdürü ile idare dışında abone kaydına veya ilân almağa memur olanların ad'arını mahallin en büyük mülkiye âmirine bildirir. Bunların kanunda yazılı bir takım suçlardan dolayı hüküm giymiş bulunmamaları, sui şöhret eshabından olmamaları ve 21 yaşını bitirmiş olmaları şarttır. Musahhahden başka bunların hepsinde gazete veya dergiden verilmiş ve mahallin en büyük mülkiye âmirliğince onanmış hüviyet varakası bulunmalıdır.

Kanuni bir engel yokken beyannamelerinde bildirdikleri yayın dönemlerini beş defa geciktiren gazete ve dergi adına idare evi dışında abone kaydı için verilen hüviyet varakası geri alınır.

Gazete ve dergilerde belli bir telif hakkı almıyan yardımcı yazarların beyanname ile bildirilmesi mecburi değildir.

6 — Yalnız gazete ve dergiler için değil, kitap, ilân, güfteli güftesiz musiki eserleri gibi her türlü basılı yazılarda basınevînin adı belirtilmelidir.

Bir takım hallerde basın suçlarından dolayı basınevî sahibi sorumlu tutulabileceğinden bu polis, sorumluluğu sağlamağa ve gizliliği önlemeğe yarar.

(31) M. Potulicki, Le régime de la presse, Paris 1929, s. 16.

(32) Halim Tefik, Le nouveau régime de la presse, Paris 1937, s. 83

Ancak bir kart dö vizit veya bir düğün davetnamesi üzerine de basınevini adını yazmak yersiz ve gereksiz olur. Onun için, resmi daire, meslek veya ticaret işlerine veya aile, siyaset ve dernek hayatının işlerine yarıyan ilân, tarife, ticari sirküler ve saire gibi basılı yazılarda ve yayımlayan kimsenin doğru adı bulunmak şartıyla intihap beyannameleriyle siyasi beyannamelerde basınevini adını belirtmek gerekmez.

İntihap beyannameleriyle siyasi beyannamelerde basınevini belirtilmesi mecburiyetinin kaldırılması yayım hürriyetinden faydalanmayı kolaylaştırmaya yarar. Beyannamede ileri sürülen düşünceler pek çok yurttaşların düşüncelerine aykırı olabilir. Böyle hallerde, beyanname üzerine halkta tepki uyanması ve beyanname sahibini bulamayınca, toplam basınevine giderek camlarını kırması, hattâ içeri girerek basınevini altüst etmesi, kırıp dökmesi işten bile değildir. Basınevini belirtmek mecburi olsaydı değme basıcı beyannameyi basmağa cesaret edemeyecek ve bundan yayım hürriyeti zarar görecekti.

7 — Basıcılar bastıkları her türlü matbualardan ikişer tanesini günü gününe bulunduğu yerin en büyük mülkiye âmiriyle cumhuriyet savcısına vermeğe mecburdurlar.

Böylelikle bir basın suçu işlenip işlenmediğini denetlemek kolaylaştırılmış olur.

Bundan başka: gazeteler, ajans tebliğleri, dergiler, kitaplar, risaleler, tahsil tezleri, haritalar, atlaslar, tablolar, oyma baskılar, krokipler, destan ve şarkı mecmuaları, musiki notaları, dans notaları ve tiyatro piyesleri, cemiyet ve şirketlerce neşredilen raporlar, her çeşit kataloglar, takvimler, yıllıklar, yıllıklar, muhtıralar ve Milli Eğitim Bakanlığınca memleketin kültür hayatıyla ilgili olduğu ilân olunan eserlerden beşer nüshasının en çok 15 gün içinde makbuz mukabilinde mahalli millî eğitim idarelerine verilmesi mecburidir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bu nüshalardan birer tanesi kurulacak millî kütüphane ile Ankara, İstanbul ve İzmir umumi kütüphanelerine ve İstanbul Üniversitesi kütüphanesine verilir.

8 — Gazete veya dergi satmak isteyenler polise başvurarak hüviyetlerine mahsus dofferine kaydettirmeğe ve bir ilmühaber almağa borçludurlar.

Gazete veya dergileri satarken edep törelerine ve nezahete aykırı tabirler kullanmak, bir kişinin veya bir kurulun namusunu ihlâl veya itibarını kesedecek surette veyahut gazete veya dergide yazılı olıyan haberlerden söz açarak ragbet celbetmek yasaktır.

9 — Türkiyede çıkan gazete ve dergilerin sahipleriyle bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, devamlı ve muntazam surette çalışarak bu iş kendilerine meslek edinen kimseler en çok bir ay içinde (Türk Basın Birliği) ne yazılmak için baş vurmağa mecburdurlar. Bu mecburiyeti yerine getirmiyenler o yerin en büyük mülkiye âmirinin emriyle mesleklerini yapmaktan menedilirler.

10 — Gazete veya derginin hukukî ve cezai sorumluluğuna halel gelmemek üzere, bir memurun göreviyle ilgili fiillere ait olarak gazete ve dergilerde yapılan yayım hakkında bir devlet memuru veya yetkili makam tarafından gönderilen cevapları parasız yayınlamak mecburidir. Cevap ve düzeltmeler geldikten sonra gazete veya derginin ilk çıkacak nüshasının aynı sütununa, aynı punto harflerle hiç bir değişiklik yapılmadan yayımlanmalıdır.

Yayın Devlet memurunun kişiliğini de ilgilendiriyorsa bu memurun ayrıca cevap vermek hakkı vardır.

Bir gazete veya dergi yayımlarında zikir veya telmih edilen gerçek veya tüzel kişilerin bu yayımlara cevap vermeğe hakları vardır. Cevap, gönderenin imzasını taşımalı ve taallük ettiği yazının iki mislini geçmemelidir.

Kanunumuzun 48 inci maddesinde belirtilen bu kayıt, yurttaşların haklarını her zaman korumağa yeter görünmemektedir. Bir kişi hakkında bir gazetede iki satırlık bir yazı ile köbüt bir telmih yapılırsa böyle bir kimsenin dört satırla kendisini müdafaa etmesi imkânsız olabilir. 1919 yılında yürürlüğe giren bir kanunla Fransa'da cevap hakkı en az 50, en çok 200 satır olmak üzere asıl yazının bir misli olarak belirtilmiştir. Fransız kanun hükmü ihtiyaca daha uygun görülüyor.

Cevapta, gazete veya dergi hakkında hakareti mutazammın sözler ve suç teşkil edebilecek ifadeler olursa veya yayımından üç ay geçmiş ise cevap yayımlanmayabilir. Bu takdirde cevabın yayımlanmadığı gerekçesiyle birlikte cumhuriyet savcısına hemen bildirilmelidir.

11 — Memleketin genel siyasetine dokunacak yayımlardan dolayı, Bakanlar Kurulu karariyle gazete veya dergi muvakkaten kapatılabilir. Böylece kapatılan gazete veya derginin yayımına devam edenlere 100 - 500 lira ağır para cezası verilir.

Bu suretle kapatılan bir gazetenin sorumluları, tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramazlar.

Meşrutiyet devrinde gazeteler sık sık kapatılırdı. Fakat kapatılan gazetelerin sorumluları, başka bir başlık altında yayımlarına devam etmek çaresini bulmuşlardı. Böylece o devre çıkmakta olan «Tanin» kapatıldıkça «Renin», «Senin» gibi başlıklar altında, «İkdam» gazetesi de «İktilam» başlığı altında yayımlarına devam ederdi. Bu hal gazete kapatmak gibi ağır bir cezayı gülünç bir eğlence şekline sokuyordu. Sorumluların tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramamaları cezanın ciddiliğini sağlamak için olsa gerektir. Yoksa sorumluların çıkmakta olan gazete ve dergilerde yazılarıyla düşüncelerini yayımlarına kanunî hiç bir engel yoktur.